

ՅԱՅ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՆ

(Պատմութեամբ համար)

Մեր գաղութները պէտք են զիրար ճանաչել, իրազեկ դառնալ իւրաքանչիւրի կարեքներուն՝ կարենալ պահելու համար ըստփութեամբ հայրենական ցեղային դիմագիծը։ Պէտք ենք նկատել ունենալ այս հայկական արշիպելագոսին օղն ու ջուրը, հողն ու հացը՝ իրենց ներքին երանգաւորումներովը, անոնց պատշանցելու համար մեր քայլերը, եւ խուսափելու համար քանդիչ կամ ապարդիւն մատուցում ու ժողովուրդներէն։ Հետեւաբար մենք նպատակ չունինք տալու պատմութիւնը մեր ամերիկահայ գաղութին, որ չափազանց հետաքրքրական է եւ շահեկան՝ մէկէ աւելի պատճառներով։ Ապրելու նախասահմանուած այդ աշխատանքը (պատմագրութիւնը) մեր թողունք հիներուն ու երիտասարդ ուսերուն։ Խոսքս չունի մեր տարիներու ապրումներով, իսկ երկրորդը իր թարմ ուսումնի ու կողովովը կրնայ տալ ամբողջական գործ մը՝ մայրուն արժէքով։ Այսուհանդերձ անհրաժեշտ էր նկատենք հակիրճ տողերով տալ նախաքայլերը այն հսկայ զանգուածին, որ այսօր այնպէս է շուրջ երեք միլիոն քառակուսի մղոն տարածքի մը լայնքին ու երկայնքին եւ ցրուած՝ 200 միլիոն բազմացեղ ու բազմալեզու խառնեմտաշենքի մը մէջ։

Հայեր Միացեալ Նահանգներ ոտք կոխած կը կարծուին շերտաւարոյծ Յակոբ Խիւրդ անունով երկու հայերու խախտարարութեամբ, 1700-ական թուականներուն, Վերճինիա նահանգի կառավարիչ Սքր իտլիբու Տիկսի օրով, եւ անոր ծախքով «ներածուած», չերամբարուծութիւն մշակելու համար։ Յակոբ եւ Գեորգ կը մնան հոս եւ երկար առեն չեն ունենար իրենց յաջորդները։

Ամերիկեան միսիոնարութեան Պոլիս եւ Սուրիա մուսէն վերջ միայն կը սկսի հետաքրքրութիւն մը Միացեալ Նահանգներու հանդէպ։ Մանօթ միսիոնար Սայրս Հէմլընի

քաջալերանքով Հայ ուսանողներ կը բանան Նիւ Եորքի ճամբան։ Խաչատուր Ոսկանեան 1834-ին կ'ըլլայ առաջին Հայ ուսանող — զաղթականը (եթէ հաշուի չառնենք չերամբարոյծ Յակոբն ու Գեորգը)։ Ոսկանեանին կը հետեւին ուսանող Սենեքերիմ Տէր Միսիսեան 1837-ին, Թադէոսեան (ռահաթ լօխովի վարպետ) 1841-ին, Վահագնեան (հետազային Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի) 1841-42-ին, Յովհաննէս Տէր Սահակեան եւ Քրիստափոր Սերոբեան 1842-44-ին, Սերոբ Ալիշան (Հ. Ղեւոնդ Ալիշանի եղբայրը) 1845-ին, Սարգիս Մինասեան 1848-ին, Յարութիւն Մանուէլեան եւ իղմիրցի (նախորդները պղտեցիներ են) Սարգիս Փափայեան 1849-ին, Սարգիս Խաչատուրեան 1850-ին եւ այսպէս կ'երկարի ուսումնասինչ երիտասարդներու շղթան։ 1860-ական թուականներուն կը սկսին գալ տիգրանակերտցիներ, մարաշլիներ, կարենցիներ, մշեցիներ՝ ուսման եւ արհեստի ի խելի։

Ասոնցմէ ոմանք իրենց ուսման շրջանը բոլորելէ վերջ կը վերադառնան երկիր եւ ձեւով մը ճամբայ կը բանան ծրագիր եւ փափաք ունեցող երիտասարդութեան առջև։ Բայց Հայ զանդուած մը չի գոյաւար, եւ ութսունական թուականներուն իսկ Հայոց ընդհանուր թիւը կը տարուբերի քանի մը հարիւրի միջեւ։ Գրեթէ բոլորն ալ ամուրի — ուսանող, արհեստաւոր ու գործաւոր։ Բայց Համիդեան հայահալած քաղաքականութիւնը, մանաւանդ 1894-96-ի զուլումի օրերը, կը ստեղծեն արտագաղթի հոսանք մը, որ կ'ամայացնէր Հայ օճախը, անտէր անտիրական կը թողուր արօրն ու հողը, որ սկսած էր Հայ շինականի քրտինքն վերջ՝ ռոտագելի Հայ պալամարդու արիւնովն ու Հայ մամիկի արցունքովը։

1900-ական թուականներուն կը սկսին երեսն գալ Հայաբնակ թաղեր՝ Նիւ Եորք, Ուստըր, Փրաւտեմա, Պոսթըն, ձըրգի,

Ճրէշնո եւ այլուր: 1908-ի պիտակ սահմանադրութենէն յետոյ, չափ մը հաջիւնակարօտ շինականներ կը վերադառնան, տուն, շէնցելու համար իրենց օճախը: 1909-ի. Կիլիկիան ջարդը, 30,000 Հայերու ողջակիրումը՝ լայն կը բռնայ արտագաղթի մահաւատուեր ուղին նոր ու դժուար թափով մը, եւ Առաջին Աշխարհամարտի նախօրեակին ամերիկահայոց թիւը կը բարձրանայ քան մը տասնեակ հազարներու: Առյա տեանէն՝ Պաղատակած, Մեքսիկայէն Գանատա կը ստեղծուին Հայկական կողմանէն, որ կը սկսին հնչել Հայ երգի ու Հայ մեղեդին: Հայ եկեղեցիներէն ներս, Հայ մեղու վրայ, Հայրենակցական միութիւններու հաւաքովներուն եւ Հայ մամուլի էջերուն վրայ, որոնք առհասարակ կը վերջտանային Վոստիկ, մեր աշխարհէն խաղրիկ մը չունի՝ աշխարհաշէնքով, որովհետեւ ամէն Հայ ունի իր կարօտը որդեկորոյս մօր, առանց իր քաջին մնացած նորահարսին, առանց հօր շուքին հասակ նետած դաւիթին, Հայրենի կիսամար օճախի, ժամը կուգած արօթին, լուռած հողին, դիւղին ու դիւղացիին, աղբիւրին ու աղբիւրէն, դառն ու դամբարան: Դարիպներ էին՝ աւնեղ, եւ մնացին ալեհեր դարիպներ, որովհետեւ Հայ աղբիւրն եւ մեռան Հայ:

Արդար է որ այս դադութիւն ապրումները, դաժան ու խանդավառ, խոյանքներով հարուստ, յուսադամներով աշխարհիչ, օր առաջ թուղթին յանձնուին, որովհետեւ հոս սերունդներ իրարու կը յաջորդեն ուսումներով, նորը՝ հինին շարունակութիւնը չէ եղած, նոյնիսկ յաջորդը չէ կապուած իր նախորդին, կարծես օղակներ կը պակսին եւ հետքերը անձանաչելի են: Որդին իր հօրը հարազատ յաջորդը չէ: Անիկա փինջի իրիթ մըն է: Բայց կ'արթէ, որ ան դառնա, ապրողայ մեր խորհրդածութեան, եւ յուրջ նախաժաման. առանց հաշուի առնելու մեղմէ ուսնոց քրթմնջիւնն ու այլոց պարսաւդ պէտք ենք ըլլայ իրատես:

Մենք պիտի փնտռենք տայ մէկ ուրուպիւր ամերիկահայ — Հայ, Ամերիկացիի կեանքին: Իրատես, մերձեցումով մը տայ աւնոր ազգային — ողկան դիմապիւր տարրեր անկիւններէ դիտուած: Պիտի արձանադրենք այն ինչ որ տեսած ու գտած ենք այս վերջին

տասնեակ մը տարիներու ընթացքին Միացեալ Նահանգներու զանազան կողմերը — Պոսթըն, Ուստըր, Փրախտեն, Նիւ Եորք, Նիւ Ճըրզի, Ֆրիստըֆիլ, Մրկնո, Լոս Անճելըս, Գիլֆրէստ եւ այլուր: Մենք ամէն տեղ, հայահոծ կեդրոններու մէջ, տեսած ու գտած ենք զրեթէ միեւնոյն պատկերը: Հինները մնացել են իրարանման, հին յոսակահիշերով: Միացեալ Նահանգներու տարածքին՝ Հայ կեանքը կը ցուցաբերէ իրարատուի կեանք ու կենցաղ մը եւ հասարակաց խմորումներ: Միեւալուր, հօրը չէ կրցած դնել իր տեղական դրօշը: Սերունդները (հինը, միջինը եւ նորը) կարծես նոյն կաղապարով փոխադրուած Արեւելէն Արեւմուտք, Ատլանտեանի ափերէն Պաղատականի ափերը: Նոյնն է Նիւ Ինկլէնտի հին Հայը բազմաթիւ Գալիֆորնիոյ հիւնուրէն, միշտ աւանդապահ, եկեղեցատէր, հերթաձեր, դիւղատէր Հայը: Իսկ տարիներու յառաջացողացած փոփոխութիւնները ամէն տեղ կը պահեն միեւնոյն անփոփոխաշափ, գրեթէ, անձնաչելի տարրերութիւնով: Մենք, աւելի քան երկու ամիսներ տեսող մեր շրջապատը ընթացքին, ասիթ՝ ունցանք տեսնելու հայահոծ կեդրոններու կարգին մեկուսացած Հայ խմորակներ, որոնց մօտ, մանաւանդ հիներու հետ՝ կենդանի էր Հայն ու Հայկականութիւնը: Բաւոյ պէտք ենք արձանագրել, որ Հայ կեանքը ամենուրեք ալ դահազուցիչ կ'աւ քաղաքական կան չգտանք. ընդհակառակը՝ ունեզանք մեր յուսախարութիւնները երբ հին ակնկալութիւնները, մեղ զրին նոր իրողութիւններու առջեւ:

Մենք, իրապաշտ մօլեցումով մը կուտանք Հայ Ամերիկացի զանազաններու ողկեալ զիմաղիծը առանց ծածկելու, մեր պատրաստութիւնները, որոնք նսեմացնելու չեն մեր այս պատուական դադութիւն նուիրագործուած անունն, ու վարկը: Անոր դասակարգած, առաջակական առատաձեռնութիւնը պէտք է նկատել իսպառնկալիքը անոր անխառն Հայրենասիրութեան եւ անապարի զոհարելումին: Թող չպաթակիւն, ամէն ինչ վարպետին տեսնելու, առանձնաշատութիւնը, սնուցանողներ, էթէ այս տղերքը, քրի աւնորը նշանաւոր ու մատնանշած ըլլայ մտայն ու դեղնած

երկրորդով պատկերներ, Հայ Ամերիկացիներ ուսյոր ալ կը ներկայացնէ Հայ սփիւռքի լաւորակ Հայուն տեղաբար իր շնորհ առաքինութիւններովն ու Հարուստ առուելութիւններովը: Նոր միջավայրը իրմէ խնդր է իր զարգեղեցի մաս մը, եւ գրեթէ ոչինչ տուած է անոր իբր ոգեկան հարստութիւն: Ո՛չ մէկ պոետն մտահան ընելու ենք այս այլանդակութիւնը:

Այս վիճելի հարցը մեր ուսումնասիրութեան նիւթ բրինք առանց աւարեկամ ըլլալու, Եւ այսօր ահագանոր չենք հնչեցնել, որովհետեւ տակաւին չէ հասուցած այդ դժբախտ պարագան. բայց ան անխուսափելիորէն պիտի զարնէ մեր դռները, պիտի մարէ մեր ամերիկահայ բոցալաւ սօսիւնը՝ եթէ չկանխենք միտանք եւ չզգանք ազդու, արմատական միջոցներով զալիք պատուհասը հեռացնելու անհրաժեշտութիւնը:

Հայ Ամերիկացիներ (Ամերիկահայ գաղութը) կարելի է բաժնել հետեւեալ գրութաւոր դասերուն.

Ա— Հիներ. 1880-1914 տարիներուն եկածներ,

Բ— Մայրոգրացի. 1919-էն վերջ ապաստանածներ,

Գ— Ամերիկաժին առաջին սերունդ,

Դ— Ամերիկաժին երկրորդ սերունդ:

Ա. Հիմեր— Անոնք՝ որոնք Միացեալ Նահանգներ կը գտնուէին Սաւլին խաբարմարտէն առաջ: Անոնք ինչ-ինչ հեռանկարներով հոս եկած էին, ապրած՝ իրենց ինքնուրոյ, նեղ ապրած՝ շատ յոյժած, քանի մը տարի աւելի խնայելու սիրոյն, միշտ ի պատուր պահելով երկրին թանապուրտ ու հերիսան, խորովածն ու օղին, թմրուկն ու սրինգը, զաւառի բարբառն ու շերտ: Անոնք համար չկային տեղացի դառնալու եւ իստն ամուսնութեան հարցերը. հիւրեր, զարիպներ էին եւ միշտ պատրաստ երկիր գտնալու, խնայումս փոխարէնով, ձեռք բերուած գիտութիւնն ու արհեստով եւ փորձառութեամբ գիւղը շինցնելու, զաւառի Հայը յուսաւորելու: Անոնք մինչեւ վերջ, մինչեւ այսօր կը պահեն իրենց Հայութիւնն ու հայեցեալութիւնը, կը մնան Հայ՝ վարքով, բարքով, ճաշակով ու քրմով. կարծես իրենց գիւղով փոխադրուած են հոս հէթաթի հրաշագործ գորգերուն միջոցաւ. գրեթէ ոչ

մէկ կապ Ամերիկային եւ ամերիկացիին հետ եւ դրացի ոչ-Հայը մնացած է միշտ օտար: Վերջապէս ամէն ինչով Հայ եւ գրեթէ ոչ-ինչով ամերիկացի, թէեւ կը յարգէ երկրին օրէնքները, տարուկ կը պահէ երաստադատական ոգին հանդէպ հողին եւ կտուրմարութեան. կը սիրէ իր դրացին իբր օտար, աշխատէ՝ ինչպէս պիտի սիրէին զիրար նաւուս վրայ իրարու հանդիպող օտարակա՝ ներս, Հայ Ամերիկացիի այս գասը կը զգայ Հայուն պէս, կը խորհի Հայուն պէս, կը դատէ Հայու պէս, բայց կը դիտէ՝ օտարի պէս, եւ Հայաստանը կը մնայ իր միակ հարկերէն, որուն հանդէպ կը պահէ իր սէրն ու նուիրումը միշտ շողիկ մտայ: Ան այս օտար ամերիկացի վրայ կ'ապրէ իր գիւղին համար. կը հիմնէ Հայրենակցական միութիւնն իր օգնելու համար երկրի կարօտեալներուն, բայց ու լուսաւոր պահելու համար գիւղին վարժարանը. կ'ունենայ իր Հայ մամուլը, եւ ահ է որ կը պահէ դպն, եւ կարծես Հայ գիրն ալ կ'ապրի աղ օտարանդին համար, բայց բացառաւ գերեզմանի՝ իր տապառաքարը իր փրցնէ Հայ գիրի փորանէն:

Անոնք իրենց հայրենակցականներու կողքին թեւ ու թիկունք կ'ըլլան Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան ծրուելը ու ծաղկումին. իրենց անասարկ օժտնակութիւնը իր բերնն մեր ազատագրական պայքարին:

Բ. Դատում կը պատկանին անոնք, որոնք Մեծ Եղեռնէն վերջ զաղթած են Միացեալ Նահանգներ: Անոնք առաւելապէս մաս կը կոպմեն մնացորդացին, որոնք կարծես կը փնտռեն խաղաղ անկիւն մը՝ իրենց միջքերը դարմանելու, զազանաբար թուրքին չարաշուք յիշատակները անցեալին գերկը նետելու մտահեռութեամբ: Անոնք ալ իրենց նախորդներուն նման ունէին ազգային ուսից ընդ, բայց կ'առաջնորդուին բացառիկ, ոգեցէ՛ այլանդակ հոգեկեանկով մը, ծանր յուսախաբութիւններու ահաւոր հարածներուն տակ ուշակորթոյս կը զգան Հայուն պէս, կը խորհին իբր Հայ: Իրենց դատումը, մանաւանդ ապագայ, լինելուն թեան հարցը, գիրենք առհասարակ կը դնէ երկրնորանքի մը առջեւ. նետուել օտարին դէմը կը թէ՛ պահել իրենց Հայութիւնը, որուն վճարած էին շատ մեծ գին մը, անգնա-

հատելի արիւն, միլիոնաւոր սիրելիներու զոհարարութեամբ։

Ահաւոր փորձորիկէն վերջ խաղաղ ափեր նետուած այս Հայ ամերիկացիներու դասը յաճախ ինքզինքն դնած է անելի մ'առջեւ։ Հա՞ մնալու եւ ամերիկացի դառնալու սահմանը մշտապէս տարուբերած է անորոշ դիմեալու միջեւ։ 1918-1922-ի մտալլկիչ հիասթափութիւնները, մանաւանդ Լօղանի մէջ մեր «Հօր» դաշնակիցներուն մաշած քաղաքականութիւնը կը ստեղծէ յաւաքելի ողի մը եւ ոմանց համար հիւրընկալ երկիրներու քուրան կը դառնայ քար դալթիկութեան, իսկ ուրիշներ, իրենց սփոփալքը կը փրկուեն աղգային ծառայութեան մէջ, կը նետուին աղգապահանգութիւն զանազան դաշտեր եւ կը ստանան անոր անհատականութեւ պաշտօններ։ Երբեան կու դան նաեւ ուժեղ նկարագիրներ, որոնցմէ ոմանք այսօր կը դրանք նորին աղգային առաջնորդող գիւրքերու վրայ։

Այսօր հին, ամբողջ մարդկութեան դէմ դառնացած Հայը կը սկսի տեսնել նահանջի կոմուրջներուն աւերակները։ Միշտ որդացր կը սիրէ Հայ մ'ալ, բայց անիրաւութիւն երբեք չհոգեմիտակով չի կրնար ճակատ հարթարել նորահաս սերունդի սայթաքումներուն դիմաց, եւ դիւրաւ կը հաշտուի իսկոյն ամուսնութեան հետ եւ կը արտնջէ։ «...Է՛հ, այս է եղբւր մեր ճակատագիրը, հարստութիւն ստեղծէ թուրքին համար, զաւակ մեծցուր օտարին համար ... երկիր ունեցիր եւ զարիպի նման մեռիր...»։ Կարծես ասոնց համար է որ Հայրենի դպրոցն րոտնասեղծութիւն, Միլիա կապուտիկանքը կը դէժ։ Ճիշդասպանութիւն կտարած, բայց չմեռած մարդու ամօթահար հոգեմիտակը, բնական հունից ելած, շեղուած ու շողուած մի կեանք՝ խղուած անցեալից, արմատներից, Հայութիւնից։

Անոնք յաճախ կը լանան ամերիկացի մեւտնալ. անգլերէն կը ծածմեն դուրս, օտար չերեւնալու կամ դրացիին ուշադրութիւնը չզրաւելու վախով եւ մասհոգութեամբ, իսկ տաւնէն (Յքս կրկին անգլերէն կը փորձեն)՝ որպէսքի երախտաւ օտար շնշտ չանցնայ։

Միջանկեալ ըսենք որ մեր նիւթէն դուրս կը մնան բացառութիւնները, որոնք այս նո-

բաստեղծ անապատին մէջ ստեղծած են շատ զիզեցիկ ուխտներ, դարձանածաղիկներով հարուստ։ Բացառութիւններու անհետմը նստրնտրած ենք մեր դրութեան սկիզբէն մինչեւ վերջը։

Բ. դասու Հայ ամերիկացիներ իրենց նախորդներու աստիճանաշարով կապ չեն պահէր Հայ կեանքին եւ Հայկական միջավայրի հետ։ Անոնց կապը Հայ գիրքին, Հայ մտմունքին ու գիրքին հետ տեսանելի թուլութիւն մ'ունի։ Զրկուածի, անիրաւութեան, խարածի դառնութիւնը մեծագոյն դեր կատարած է ասոնց՝ այս անբնական վերադարձում ու մտածելակերպի դիմով։ Դժբախտ պարագաներ կարծես անոնց կը պարտադրեն հինը, անցեալը մոռնալ եւ նորին փարի։

Գ. Դատուն կը պատկանի ամերիկացիներու սերունդը։

Այս սերունդը Հայաստան ծնողաց չուրին ուրքեւ հասակ նետած բլալով հանդերձ առհասարակ կը մնայ անծանօթ մեր ոսկեղինիկ լեզուի քաղցրութեան եւ փոքր անուի մեծ քաղցրուն։ Անոնց բնասեղանի լեզուն մեծաւ մասամբ, նոյնիսկ առանց խառն ամուսնութեանց դժուարութեան, անշիւրէն է։ Կը զգան իրը Հայ, բայց կը խորհին ու կը դատեն իրը ամերիկացիներ։ Չենք կրնար բոլ թէ ապաստած են, բայց քիչով շատով անտարբեր են։ Շատ քիչ կապ կը պահեն Հայկական կեանքի հետ. ոչ ալ մտնորթութիւն՝ ամերիկեանին հետ։ Անոնց ընկերային միջավայրը ոչ Հայկական է եւ ոչ ալ ամերիկեան. կը սիրեն Հայկական թեթեւ երաժշտութիւնն ու ամերիկեան ճաշը, Հայկական խորովածն ու ամերիկեան Հէմպրըկը։ Կը սիրեն օտանեալ Հայկական եռանարկներուն, Հանգիպիլ՝ Հայ եկեղեցին, յաճախել՝ Կիրակնօրեայ Վարժարան, հետեւել՝ Հայկական վարժարանի (շարաթր 1-2 ժամ), անդամակցիլ Հ. Բ. Ե. Կ. եւ Հ. Բ. Ը. Միութեանց եւայն, բայց իրենց կը պահել աղգային սրբազան կիրքը, Հայր ճանչնալու հոբը։ Ամերիկացիներ Հայ առաջին սերունդին համար խառն ամուսնութիւնը դժուարալոյծ հարց մը չէ, եւ ծնողաց հոգեմեծ բաւարարութիւն մը տալու համար մերթ ան կը յօտարի բնորոշիլ Հայկան նարոտ։ Բայց այս սերունդը կը ճանաչեց անկապաւոր վրայ դիրք առած դիտողնե-

րուն՝ ո՛չ Հայ եւ ոչ ալ ամերիկացի, ուղեկորոյս ճամբորդ մը կոյս անտառի քմայքին անձնատուր, դժբախտ զոհը անբարեացական ասպնձներուն:

Մեծ եղեռնի Յիսնամահէր անոնց տուաւ կայծ մը որ տեղ տեղ բոցավառեց անոնց մարած ատրուշանները, յառաջացուց ճրդուում մը Հայը ճանչնալու իր դարաւոր ժառանգով, ցաւ ու խիղճով:

Գ. Դասուսն կը պատկանին այն Հայ ամերիկացիները, որոնք դաւակներն են ամերիկանին առաջին սերունդին (խառն կամ ոչ-խառն ամուսնութեամբ) եւ ծնողքը երրորդ սերունդին, որոնք հասակ նետած են վերոյիշեալ անբնական կամ կիսաբնական միջավայրի մը մէջ: Ասեմք կը զգան ամերիկացիի պէս, կը խորիմ ամերիկացիի հմտ. Եւ կը դատեն իր ամերիկացի. բայց կը սիրեն ճանչնալ Հայը, յաճախ իրենց ինքնութիւնը ծածկած ըլլալու նուաստութենէն ազատ մնալու սիրոյն: Անոնց այս մտածելու կերպը, նոյնիսկ իր արտաւորութեան ձեւով, հետու չէ քաջակերպական ըլլալէ եւ արժանի է մեր յուրը նկատաւան: Անոնք չեն ուզեր անորոշ ծագումով մնալ. ամերիկացիներ կը սիրէ Հայաստանայ իր ցեղային ժառանգութիւնը: Այս սերունդը գրեթէ ցտաբիւց ամերիկացի է, բայց երբեմն ապաւնեցած Հայ: Անոր Համար խառն ամուսնութեան հարց գոյութիւն չունի. գրեթէ ոչ մէկ ցեղային նախասիրութիւն. «Մենք բոլորս ալ ամերիկացիներ ենք» կ'ըսէ աւելի վաղի Հայը, մերթ Ժանը կապանքի տակ գնելով իր ներաշխարհը յուզող ազգային-ցեղային ուղին՝ որ միշտ պատրաստ է բռնելու. եթէ լուցկին մտեցունի չիտակ անկիւնէն ու պատշաճ ձեւերով: Յաճախ տեսնուած է, որ ամենց կը խօսին Հայաստանի ու Հայ Եւկեղեցիի. ամ կը սիրէ հայկաբան միջավայրը, պայմանաւ որ ան կաղապարուած ըլլայ ամերիկականին վրայ եւ չունենայ խորթութիւն մը ըրջպատի իրականութեան, ընդհանուր պատկերին հետ, այլ խօսքով՝ խորքով Հայ, արտաքինով ամերիկեան: Ան հասարակ մարդաբան է. մէկ մասին կ'է Միացեալ Նահանգներուն եւ իր թղլատեր որ իր Հայութիւնը որեւէ ձեւով թուլցնէ իր կապը իր ծննդավայրի հետ: Առեղծըւածային նկատուելու աստիճան, բարդ

կեանք մ'ունի ամերիկեան Բ. Գ. սերունդը: Որոշ պարագաներուն նախ Հայ է, ապա ամերիկացի, բայց առհասարակ ետեւ ամերիկացի եւ ապա Հայ: Հայրենասիրութիւնը յաղթող ազգասիրութեան. երեւոյթ մը՝ որ յաճախ կը ցցուի մեր գիմաց երբ կը մտնենք հայկական նեղ շրջանակէն ներս: Կարծես՝ վանեցին նախ վասպուրականցի է եւ ապա Հայ. կարելի է նոյն ձեւով դատել միջին, խորքերը, ղէյթունցին կամ հաճեցին:

Այս ընդհանուր երեւոյթը տիրող իրողութիւն մըն է մասնաւորաբար Միացեալ Նահանգներն անուան կրող հոգի Հոնցի հում միջոցում Համար. Յեղային, դաստորոշող պատահարները յաճախ ցուցամուկան փորձելէ անդին չեն անցնիր եւ ածուխ ու ժոխի շտուռը բոցերու կը նմանին: Միեւնոյն ցաւ ունին բոլոր ցեղերը, մասնաւորաբար փոքր ազգերը — Հայ, Յայն, Հրեայ, Հուլանացի, Նորվեգիացի, Ուկրաինացի եւայլն, որոնց Համար կորսուած կաթիլ մ'արիւն ունի արժէք մը, ձայն մը, որ իր ետին կը թողու պարագութիւն մը: Այս երկուսութիւնը միայն մերկանալու յատուկ երեւոյթ մը չէ: Փոքրիկ դրուագ մը կ'ընայ լաւագոյնս զբնութիւն այս դժբախտ իրականութիւնը, մեղի հետ շատերուն համար անորոշելի հոգեվիճակը:

Մի քանի տարիներ առաջ ընակարան մը կը փնտռէինք: Մեզի կ'ընկերանար Իրանտացի երեսնամարդ բարեկամ մը: Իրանտացի տանուտէրի մը մօտ գտանք մեր նախորդած յարկաբաժիրը Տանուտէրը՝ Հայոց. ծանր նպատաւոր տեղեկութիւններ իմանալէ վերջ, մեր բարեկամին հարցուց թէ ի՞նչ ինչ ազդի կը պատկանէր: Երիտասարդը առանց երկնորարանքի նշան մը ցոյց տալու պատահաբանք. «Մնացաւ Իրանտացի ին»:

Այս է ամերիկեան սերունդներուն խորհելակերպը, որ խոտոր կը Համանտի մեր անկեղծութեան ու բազմաբնիկութեան: Բայց Հիսթորիան հաշիւելով ժոխի ժրաջնտինք, եւ ոչ ալ անախորժ իրականութիւնը պատկերող իրապաշտ գրիչները դասապարտեն: Ընդհակառակը՝ տեսանելի, հասկնալի դարձնենք Հիւանդութեան ախտանիշները եւ ըստ այն տեղեկները դարձանումի արմատական միջոցներ:

Ամերիկածին սերունդները անտարբեր չեն իրենց ցեղին հանդէպ, ճիշդին մէջ ցեղային խտրականութիւններ մնայուն տեղ մը չեն ունեցած (քացառելով սեւամորթները), եւ սակայն այսօր իսկ կան ցեղային յատկանիւնքով հարուստ հաստատութիւններ, ու կաղմակերպութիւններ՝ որոնցմէ ներս դրածն մասնակցութիւն ունին նաեւ ամերիկածիններ, Հին սերունդներու կողքին: Ուրիշներու կարգին մեր ամերիկածին, Հայ ամերիկացիներն ալ ինչպէս նախապէս նշած էինք, կը հանդիպին մեր եկեղեցիները երբ Հայ շարականը կամ հոգեգմայլ մեղեդիները մօտիկ կը դառնան իրենց երաժշտական ճաշակին: Կը մասնակցին հայկական բարեպատակ, կրթական, բնկերային, գեղարուեստական եւ այլ ձեռնարկներուն, որք հոն կը տիրեն դուարթ շունչ ու խանդավառ մթնոլորտ: Կան օգտագործելի ճշուրթիւններ ու շահարկելի ներթեր: Անոնք՝ մասնաւոր վերելքի վրայ դռնուղղներ, ոչ կ'ուրանան իրենց Հայութիւնը եւ Եւ ալ կը ճշդին ծածկել իրենց ծագումը, երբ սեփականաւոր իրենց ցեղը պաշտպանելու, իրենց ժողովրդութիւնով հպարտանալու: Արեւոյն ձայնը բաւարար չէ դառնոք մեղի հետ պահելու:

Ամերիկածին Հայը անհասարակ հեռաքիւղ մնայ մեր ազգային-հասարական կեանքէն, որովհետեւ այդ կեանքը բողբոջալուծուածութիւնն է մեր հին, երկրածին սերունդին, եւ Հին ու նոր սերունդներուն միջեւ կայ լայն խրամատ մը մտածման ու նպատակի դժով. առաջինը կ'ապրի անցեալով, վերջինը՝ ապագայով. մին՝ «կ'որոճայ», միւսը՝ կը մթնէ, եւ առաջինին ամբողջ պաշարը սահմանաւորուած է հին, ապրուած կեանքի պատկերներուն շրջափնով. որուն օտար մնացած է մեր ամերիկածինը: Արդար ըլլալու համար պէտք են խոստովանիլ թէ մենք հինիս այս ուղղութեամբ ոչինչ տրուած ենք նոր սերունդի պրպտող, պահանջող միտքին՝ անոր օտարութիւնը խնայիր-ցընելու համար: Քանի քանիներ միջոյցի-

մած են Հայութիւնը ծանօթացնող ապրիւր ներու համար՝ Հայը ճանչնալու նախառնածով խրոչորութեամբ են մենք անհրկած, անոր ցոյց տուած ենք Լիբիի «Արմեթիւ»-ն եւ վաճառքի Բիւրքինամի «Հայոց Պատմութիւն»ը, քանի մը կիսահատար Հրատարակութիւններու կարգին: Պէտք ենք ընդունիլ որ տնտիւ բաւարարութիւն չեն տար մշակուած (ինչպէս եւ մեր ամերիկածինները սոհասարակ) միտքերու, պահանջին → Հայօտար մը Հայացնելու համար:

Հայ օրինքին, մասնաւոր Միացեալ Նահանգներուէ, կը օրակսին պատմագիտական աղբիւրներ, Հայ հոգին, Հայ միտքը, Հայ կեանքը (հինն ու նորը), դրսեւորող ներկայանալի մթերք ու մթերանոցներ: Ամբողջ տարին ազգապահպանում կը հորդվինք, միլիոնաւոր տղարներով Հայ եկեղեցիներ եւ անոնց կողքին մշակութային կեդրոններ կը բարձրացնենք, բայց այդ եկեղեցիները ծանօթացնելու Մ. Սեդանին համար սպասուածութիւն, խորհուրդներ ազգային եւ սրահներուն համար ունկնդիրներ պատահալիլու մտք քանի՞ քայլ առնուած է եւ քանի՞ հատոր հրատարակած կամ հինիւն վերահրատարակած ենք:

Ամերիկածին Հայ սերունդը յաճախ միայն ծնունդով՝ Հայ է, իսկ սնունդով՝ օրապահ: Հայ կը ծնի, բայց օտար՝ կը մեծնայ նոյնիսկ առանց խառն ամուսնութեան:

Երկրածին Հայ ամերիկացին կը նօսրանայ բնական ու անբնական պատուհասումներով: Հայ դիւրը կը մեռնի կամայ կամայ եւ իւրաքանչիւր նոր հողակոյտին հետ: Իսկ նորահաս սերունդներ կը կորսնցնեն իրենց ազգային-բարոյական դիմադիւր, որովհետեւ իրենց շուրջը չեն դասեր իրենց ցեղային Եւր դպրոց միջազգային չափանիւնով հականեր, դարերու մէջէն խօսող տիտաններ: Մնողք նորերուն փնտռած նախատիպերը չեն նկատուած. ապրող օրինակներու հետեւի կարծես կը վերապրեն անոնց անհասարակութիւնը, անձնականութիւնը: Հետեւոր աստուածներ կ'որոնեն իրենց մտա-

տեպարը գոհացնելու համար՝ Իրր ապագացական էականը կ'ուղեն, Հայ հականեր, որոնցմով կարենան հարադասուլ: Պորանն ու բեմը բաւարարութիւն չեն տար այս Հայորդիներուն, անոնք կը հետեւին դուրերուն ձայնին: Հակայ յարձանքին յանձնուած այս սերունդին համար անհրաժեշտ է կառուցանել կղզեականներ, հաստատել լատտեր սպիտակ Զարդի համայնակուլ ուղիէանոսին մէջ: Հարց տանք մէնչ մեղի՝ մեր օտարախօս սերունդները խաղաղաստղ Հայ եւ օտար վկայութիւններով հարուստ տարին քանի՞ հատոր լոյս կ'ընծայենք մեր վաւերական, հին ու նոր մշակոյթին շուրջ, մեր երեւոյցարմեայ պատմութեան առաջնութիւնով: Այս ուղղութեամբ շատ բան կ'ակնկալենք հայրենի գրողներէն եւ մայր երկրի իշխանութիւններէն:

Պրակականանք, չխաբուինք Ամերիկահայ երիտասարդաց Քրիստոնէական Կազմակերպութեան 150-նոց խումբերու Հայաստան ուխտագնացութեամբ: Հ. Բ. Միութեան երիտասարդաց Մասնաճիւղերու յաջող ձեռնարկներով: Հայ Ուսանողական Միութեան փայլուն պարահանդէսներով: Հայ կուսակցութիւններու մօտ անդլիախօս ակումբներու գոյառումով, Հայկական Ուսումնասիրութեան ու Հետազոտութեան Արգային Ընկերակցութեան՝ ամերիկեան հա-

մայսարաններէ ներս հաստատած Հայկական Ամպիոններով: Նոյնիսկ երէց Կալիֆօնիա սեւրունդներու՝ ազգային նպատակներու համար նուիրարեբաւ միջոցներով: Ասո՞ք դեղեցիկ երեւոյթներ են, բայց չեն դրսեւորեր Հայ ամերիկացիներու ներքին-ոգեկան պատկերը:

Այս մտալլ պատասաւ, որ կը ճնշէ սրբացաւ դիտողի սրտին ու խղճին վրայ՝ պէտք է դառնայ թեւադրիչ ու խոստապահանք, եւ երբեք մոռցուելիք, ինչ ճիշդեամբ մշտարծարծ պահելու համար օտար աստղերու տակ ծնած ու ժմնած Հայ սերունդներուն մոխրածածկ ազգային հուրը, եւ թեւ ու Բոխչէ տալու համար այս քամբախտ փիւնիկներուն:

Տանք անոնց Անդրանիկին հետ Վարդանը, Պրիմեանին հետ Մաշտոցը, Այբբեանարանին հետ Ճառքնտիրը, Պաշտպանեանին հետ Ստեփաննոս Սիւնեցին, Աճառեանին հետ Նարեկացին ու Պրեկնացին, Վարդանին հետ Սայաթ Նովան, Սարեանին հետ Թորոս Ռօպինը, Վիկտոր Համբարձումեանին հետ Յովհաննէս Պլուզը. վերջապէս՝ նորին հետ հինը:

Տանք անոնց գիր ու գիրք եւ Հայ արժէքները, որոնցմով հարուստ է մեր Փոքր Ամուսն՝ չարքաւ ազգը:

ՎԱՀՐԱՄ ԿԵՕԳՃԵԱՆ

Նիւ Եորք

